

Osváth Gábor*

ORSZÁG- ÉS NÉPNEVEK PROBLÉMÁI A KULTÚRAKÖZI KOMMUNIKÁCIÓBAN

A kultúraközi kommunikáció folyamatára kulturális, szociokulturális, pszichokulturális és környezeti tényezők vannak döntő hatással. Az ország- és népnevek helytelen használatának kérdésköre főleg a szociokulturális és pszichokulturális faktor körébe tartozik, az előbbi a csoportidentitás kérdéskörével, utóbbi az etnikai sztereotípiák, az előítéletek és az etnocentrizmus fogalmával jellemezhető (Gudykunst–Kim 1997: 122-124).

Az ország- és népnevek több alak- és jelentéstani változáson mehetnek át az idők folyamán, igen gyakran ki is cserélődnek. Mellékjelentés: pozitív vagy negatív konnotáció tapadhat hozzájuk, s így válnak a sztereotipizálás eszközüvé. Különösen gyakoriak a módosulások a történelem viharosabb időszakában, így például a grammatikai rendszer felbomlását követően vagy a közép-kelet-európai rendszerváltás során felélénkülő nemzeti érzés nyelvi kifejezéseként. Helytelen használatuk az eltérő nemzeti kultúrák képviselői között kommunikációs zavart okozhat.

Az ország- és népnevek alak- és jelentéstani változásait a kommunikáció szempontjából rendszerezve a következő csoportokat különítettem el.

I. AZ ÖNELNEVEZÉS ELTÉR A KÜLSŐ ELNEVEZÉSTŐL

a) A két változat békésen megfér egymás mellett, mivel egyik változat sem negatív konnotációjú: *magyar – hungarus, hongrois, ungarn, vengr* stb. (az *onogur* népnévvvel való téves azonosítás eredményeként alakult ki a kettősség); *deutsch – német* (a szláv *nemec* 'német' szóból, amelynek eredeti jelentése: 'néma, hiszen nem beszél a nyelvünket'); a kínaiak önelnevezése *Chung-guo*, jelentése 'Középső ország', szemben a külföldiek többsége által használt *China, Kína* stb. nevekkal, melyek valószínűleg a *Csin*-dinasztia (i. e. 221-206) nevéből származnak: a régi Kínában a dinasztia- és országnév egybeesett. Kína oroszul: *Kitaj*; a kitaj, altaji nyelvet beszélő nomád néppel való téves azonosítás eredményeként (Fodor 1999: 748). Egyéb példák: *Suomi – Finnország; shqipe – albán; kartveli – grúz* stb. Az Európai Unióban – a nyelvi egyenjogúság jegyében - minden tagország neve az illető ország nevéen is megjelenik a térképeken vagy az ülésterem névtábláin: pl. *Suomi – Finland* (Hidasi 1999).

b) A külső elnevezést a szóban forgó nép sértőnek érzi a névadók eredeti szándékától függetlenül (esetleg a negatív mellékjelentés később tapadhatott hozzá): *oláh – román; tót – szlovák; rác – szerb*. Az oláh szó *vlah, valah* alakban eredetileg egy kelta törzs neve volt (a *Wales* is ebből van), később 'latin, romanizált utódnép' jelentése lett (Bárczi 1991: 222). Mi a szláv nyelvekből vettük át, s többes számú alakjából (*vlaszi*) lett az *olasz* népnév (régii jelentése: 'latin', főleg 'francia', 'vallón'). A *tót* valószínűleg a trák-illír *tauti*, kelta *touta* népnévből származik, csakúgy, mint a *teuton* és a *deutsch*; hasonló névátvitel igen gyakori (vö. *onogur > hungarus*). A 18. századig hazai szlávokat, elsősorban dél-

* BGK Külkereskedelmi Főiskolai Kar, Keleti Nyelvek Tanszéke, tanszékvezető főiskolai docens.

szlávot jelentett, ezt igazolja Szlavónia régi neve: *Tótország*, s a vend vidék egykori elnevezése: *Tótföld*, *Tótság*; ezt követően szűkült le a jelentése *szlovákokra* (Bárczi 1991: 315). A két világháború között a *Szlovákia* országnév helyett a magyarban is gyakran a *Szlovenszko* alakot használták, népnévként viszont a *tót*ot, még a *csehszlovák* utótagja helyett is: „*csehtót* expanzió”, „*csehtótság*” (Magyar Szemle, 1930 / 1. 53-54.). A *rác* népnév az ősi szerb állam székhelyéről, *Rász vára* nevéből származik (ma: *Novi Pazar*), s magyarul *Rászka*, *Rácia* (lat. *Rascia*), *Rácország* lett Szerbia neve; az utóbbiból vonódott el később a *rác* alak (Magyar Nyelv Történeti-Etimológiai Szótára. Akadémiai Kiadó: Budapest, 1976. 732. l.). A 19. század első felében még ingadozott a nyelvhasználat: Kossuth a hazai szerbeket nevezte rácnak, a külhoniakat pedig szerbnek. Mind a három népnév tehát igen régi magyar szó, pejoratív értelmű használatuk elsősorban a 19. és 20. századi nacionalizmus terméke, bár gyakori előfordulásuk a magyar szólásokban és közmondásokban az etnocentrizmust jelző mellékjelentés korábbi jelentkezését mutatja. Nyelvünkben a legtöbb ilyen adat a *cigány* és *tót* népnévvel kapcsolatos, ezeket követi az *oláh*, *német*, *rác*, *török*, *tatár* stb. Néhány példa (a *cigány* népnévről később): Adj a tótnak szállást, kiver a házból, Nekiesett, mint tót az anyjának, Tót nem ember, bot nem fegyver, kása nem étel, Fele német, fele tót (= hitvány ember), Vörös hajú tót (=álnok ember), Tóttal tótul beszélj (=durván), Tót szégyenli a nevét (!); Otthagytá, mint Szent Pál az oláhokat, Zöld lovat, okos oláhot látni ritkaság, Megtanítlak oláhuul nevetni (=sírn); Nincs hite, mint a rácnak stb. (Margalits é. n.). A hazai szerbek, szlovákok és románok kérésére a magyarországi hivatalos nyelvhasználatban az önelnevezésük váltotta fel a sértőnek minősített *rác*, *tót* és *oláh* szavakat a 19. század második felében. Ezt a gyakorlatot egyesek vitatják: „Teljesen egyedülálló a történelemben, hogy egy nép ilyen nyelvi beavatkozás igényével lépjen föl egy másik néppel szemben” (Délvidéki 2000: 40). A rendszerváltás előtt megesett, hogy Krúdy műveiben a „tótot” szlovákokra, az „oláhot” románra javították ki, hogy ne sértsék a szomszéd népek érzékenységét (Kapu, 2002. jan., 33. l.). Családnévként azonban mind a három népnév igen gyakori; ilyenkor semmi sértőt nem érzünk bennük, sőt Örkény István Tóték című darabjában egyikük a tipikus magyar család szimbólumaként szerepel. A hazai szlovákok magyarul beszélve a *tót* önelnevezést használják, szlovákuul pedig a *slovak* (t. sz. *slovaci*) szót (Gyivicsán 1999: 90-91). Mindez azt bizonyítja, hogy a *tót* népnév a nyelvünkben talán mégsem olyannyira pejoratív jelentésű, mint a számos negatív értelmű szólás és közmondás alapján gondolnánk. A Nyelvművelő Kézikönyv – az esetleges kommunikációs problémák elkerülése végett – mégis használatának kerülését ajánlja (Grétsy-Kovalovszky 1985: 820-821).

Különleges eset az *Annam – Viet-nam* szópár, hiszen mindkettő egyszerre önelnevezés és külső név is. Előbbiben az *an* szótag 'békés, nyugodt', míg a *nam* 'dél' jelentésű, s a két sino-vietnami szótag együttesen 'Kínától délre fekvő pacifikált ország' jelentést implikál (Fodor 1999: 1527). A vietnamiak sérelmesnek érezték a Kínától való vazallusi függőség idején keletkezett elnevezést, ezért az első szótagot 1945 után a *Viet* törzsi névvel cserélték fel. A kínai kultúrkörben levő országok, Korea, Japán, Vietnam esetében gyakori volt, hogy az országnév jelentése a Kínához viszonyított földrajzi elhelyezkedésre utal: Korea egyik régi neve a *Tong-guk* 'Keleti ország', a *Nihon / Nippon* pedig 'Felkelő nap országa', azaz szintén 'Keleti ország' (vö. Koncevcics 2001: 258-259). Ennek oka a térségben domináns eszme, a konfucianizmus Kína-központúsága volt.

c) A külső elnevezés valamelyikét az illető nép pejoratívnak tartja, nem véletlenül, mert a névadók annak is szánták. Ez alaktanilag háromféle lehet: 1. a semleges külső név egyik alaktani vagy jelzősített változata (angolban: *Japanese – Japs*; *Hungarian – Hunky*; oroszban: *japonci – japuski*; magyarban: *orosz – ruszki*; a kínaiiban Japán gúnyneve a 'kis Japán' jelentésű *xiao Riben*, a japán emberé pedig *Riben guizi* 'japán ördög', ez a jelzős megoldás más kínai nyelvű országnévek esetében is előfordul. Egy nép általában csak a hozzá közel élő, ezért vele gyakran konfliktusba keveredő népről alkot gúnynevet. Ezért kellett az amerikai világháborús regények fordításakor a magyar fordítónak új szót alkotnia a *japs* átültetésére: ez lett a *japcsi*. 2. Az eredetileg semleges hangulatú archaikus alakhoz később tapadt kisebb-nagyobb mértékben a negatív mellékjelentés: *lengyel – polyák*; *olasz – talján*; *orosz – muszka*, vö. muszkavezető; a koreaiiban: *ilbonin – venom* 'japán', 3. Egy teljesen új szó vált

csúfnévvé, kiejtési jellegzetességeket, valós vagy vélt magatartási jellemzőket kifigurázva; a személynevek köznevesítése is gyakori volt: *amerikai (USA-beli) – Uncle Sam; orosz – iván; nyemec – fritz* (az oroszban); *allemand – boche* (a franciában); *amerikai – jenki; amerikai – gringó* (a latin-amerikai spanyolban); *olasz – digó, macskaevő, macskazabáló; cigány – brazil, indián* (a magyarban); *nem zsidó – goj* (a jiddisben); *nem cigány – gádzsó/gázsó*, (a romaniban). Ez utóbbi kettő a nagyon zárt kultúrákra jellemző: a csoporton kívüli összes személy közös nevet kap. A *gádzsó* eredeti jelentése 'paraszt', s ezt a magyar szót is használják etnikai névként a nem cigányokra vonatkoztatva, előfordul *proszto* hangalakban is (Rácz 1997: 12). A "mi" és "ők" megkülönböztetés más szavakra is kiterjed: a cigány fiú *cshávó*, a nem cigány fiú *raklo*, a cigány lány *cshaj*, a nem cigány lány: *rakli* (uo.). A magyarok román gúnyneve, a *bozgor* eredetileg köznévi volt és 'jötmént, hazátlan' a jelentése. Az oroszok gúnyneve ukránul *kacap*, míg az ukránoké oroszul *hohol* (utóbbi az ukrán nyelv kiejtési sajátosságaira utal: *h* hangot ejt ott, ahol az orosz *g*-t). A Távol-Keleten a nyugati ember testi jellemzőiből lesz gúnynev: *khodzseni* (koreai), *da bi zi* (kínai) 'nagyorrú'. Az utóbbi időben kelet-ázsiaiakra vonatkoztatva általánossá vált nálunk a *ferdeszemű*, ritkábban a *vágottszemű* mint gúnynev, a jelenség kétségtelenül összefüggésben van a kínaiak, vietnamiak, mongolok korábnál hangsúlyosabb magyarországi jelenlétével. A japán riporternőnek maszkírozott Stahl Judit műsorát (TV2) többek között a gúnyoros hangulatú alcím (A világ ferde szemmel) miatt is kritizálta a budapesti japán követség, s fenyegetőzött komoly szankciókkal (Heti Válasz, 2003. máj. 9. 22. l.). Az etnikai gúnynev azért veszélyes a kultúráközi kommunikációban, mert többnyire az illető néppel szembeni negatív attitűdöt jelez; a *digó* jelentése például így írható körül: 'olasz - és én nem szeretem az olaszokat' (Péter 1991: 66). A sértőnek minősített külső név megváltoztatása tudatos nyelvpolitikai döntés lehet: ennek következtében szűnt meg a Szovjetunióban a *szamojéd* név, amely oroszul 'önevőt', azaz 'önnön fajtáját evőt, kannibált' jelent, s helyette a *szamojéd* nyelvcsalád egyes tagjainak önelnevezését tették kötelezővé (*nyenyec, enyec, szelkup* stb.). A „szamojéd nyelvcsalád” nevet is megváltoztatták, de más módszerrel: a *szamojedszkij* melléknév hangalakjából tudatos torzítással *szamogyijszkijt* csináltak (Fodor 1999: 1291). A kedvezőtlen konnotációjú külső nevet más népek esetében is az önelnevezéssel váltották fel (*cseremisiz > mari, gold > nanaj, vogul > manyisi, osztyják > hanti* stb.). Ezt tartják az ún. „szovjet birodalmi nyelv” egyetlen pozitív részjelenségének (Tóth 1991: 21-22). Megemlítendő, hogy gyakorta a semleges hangulatúnak tűnő etnonima is szerepelhet állandósult szókapcsolatokban, szólásokban negatív értelemben, bár sokukban a pejoratív jelleg teljesen elhomályosult mára: *angolosan távozik, csehül van/érzi magát, őrült spanyol, annyian vannak, mint az oroszok, ez nekem kínaiul van*; az angolban az *Irish wedding* 'tívornyát, ivászatot' jelent, a csehben a *španilská vesnice* ('spanyol falu') azt jelenti, hogy valami nem érthető stb., stb.

II. EGY ORSZÁGNAK VAGY NÉPNEK KÉT VAGY TÖBB ÖNELNEVEZÉSE is lehet, Ezek közül az újabb bizonyos történelmi események hatására (pl. a gyarmati múlt felszámolása) alakult ki, s felváltani szándékoznak vele a negatívnak érzett régi nevet (amelyet gyakran a gyarmatosítóktól kaptak, mivel korábban nem volt összefüggő államalakulat, következésképpen törzsek fölött álló önelnevezés sem azon a helyen): *Burma → Mianmar, Belga-Kongó → Zair; Rhodesia → Zimbabwe; Felső Volta → Burkina Fasso; Ceylon → Sri Lanka*. Az ENSZ keretében ötévente ülnek össze földrajztudósok a földrajzi nevek egységesítése ügyében. 1977 óta van érvényben egy ajánlásuk, hogy az újonnan függetlenné vált vagy új nevet választott országok esetében minden más ország – ha lehet – a szóban forgó ország nyelvén nevezze meg az országot (HVG, 1998. dec. 12. 86. l.). A valamikor egyesülni szándékozó Korea leendő neve is ezzel összefüggő kérdés. A két Koreának ugyanis ma nem egységes az önelnevezése (Észak-Korea: *Czoszon*, Dél-Korea: *Hanguk*), ráadásul mindkettő eltér a külföldiek többsége által használt névtől (*Korea, Corée, Koreja* stb.). Az egyesülés után azt tervezik, hogy a külső elnevezést veszik át *Korjo* alakban, ami politikailag kompromisszumot jelent, mivel semleges szóhangulata miatt elfogadható mindkét fél számára. A két eltérő név mai gyakorlata történelmi perspektívában egyáltalán nem meglepő, hiszen Koreának az idők folyamán több önelnevezése volt. Ez azzal függött össze, hogy – kínai mintára – a dinasztiaaváltó új király mindig megváltoz-

tatta az ország kínai szótagmorfémákból megszerkesztett elnevezését, amely egyben az új dinasztia neve is lett. Az európai *Korea* szó a 918 és 1392 között uralkodó Korjo-dinasztia nevéből származik (a két kínai szótag jelentése: 'magas ragyogás'), s Marco Polo révén terjedt el földrészünkön. A *Csoszon*-dinasztia (1392-1910) korában *Csoszon* 'Reggeli frissesség' volt egyúttal az ország neve is. Az akkori-ban kínai nyelvet és írást használó környező országok (Kína, Japán, Vietnam) is a *Csoszon* névre tértek át. 1897-ben a koreai király, aki korábban vazallusi függésben volt a kínai császártól, e függés megszűnését deklarálendő ő maga is felvette a császári címet (a japán uralkodó titulusa is ez!), és az ország nevét *Tae-han che-gukra* ('Nagy Han Császárság') változtatta, amely rövidítve *Hanguk* ('Hanország'). A *nagy* jelző is a két nagy és veszélyes szomszédal való egyenrangúság vágyát jelzi: ebben az időben a Csing-dinasztia Kínájának a neve *Da csing guo* 'Nagy Csing Állam' volt, míg Japáné *Dainipponkoku* 'Nagy Japán Állam' (Koncevics 2001: 256). A *han* szót 'koreai' jelentésben ekkor újították fel, ez ugyanis megegyezik az ókorban a Koreai-félsziget déli részén levő *Sam-han* 'Három Han (fejedelemség)' nevével, s más írásjeggyel íródik, mint homonimája, a 'kínai' jelentésű *han*. A szó országnévként történő kiválasztását valószínűleg az indokolta, hogy Kína soha nem uralta a félsziget déli felét, s így ezek a területek alkalmasabbak voltak az önállóság, a Kínától való függetlenség kifejezésére. A japán gyarmatosítók első intézkedése az volt, hogy a nagyobb függetlenségre utaló *Hanguk* szó helyett visszaállították a *Csoszon* alakot: ez lett az ún. főkormányzóság neve. Maguk a koreaiak a különböző hazafias szervezetek nevében, a gyarmati uralom idején, 1910-1945 között mindkét szóalakot (*Csoszon*, *Hanguk*) használták, csak a felszabadulás után alakult ki a politikai színezetű elkülönülés. Észak-Korea a *Csoszon*, Dél-Korea a *Hanguk* szóhasználatot preferálta, ez utóbbi Északon tabuszó, a szótárakban sem szerepel. A két országnév elkülönülése a japán nyelvben is politikai felhangokat kapott (japán olvasatuk: *Chōsen*, illetve *Kankoku*). A dél-koreai fél sérelmezi, hogy a japán tankönyvek a Koreai-félszigetet, a koreai nyelvet és a koreai háborút az Északon használt *Chōsen* jelzővel illetik, szerintük a Dél-Koreában használt *Hanguk* szó japán olvasata, a *Kankoku* lenne a politikailag korrekt szóalak (Hong 1993: 171-172). A szóhasználati különbséget az is elmélyíti, hogy mind Dél-, mind Észak-Korea igényt tart a félsziget másik felére, ezért az egyik fél terminológiájának alkalmazása egész Koreára vonatkozó igényének elfogadását is sugallja. A két Korea egyesülése után várható, hogy kölcsönös kompromisszumként egy harmadik névváltozatot fogadnak el: a két miniszterelnök 1972-es közös nyilatkozatában a Korjo Konföderatív Köztársaság névben egyezett meg (az egyesülés azóta is késik). Nemzetközi koreanisztikai konferenciákon azon ritka alkalmakkor, amikor az északiak is részt vesznek, a déli tudósok országuk nyelvéről szólva az *uri mal* 'nyelvünk' alakot használják, elkerülve a politikai konnotációt hordozó egyik vagy másik népvét. A FÁK országaiban nemzetiségként élő néhány százezer koreai már elől jár a jó példával: megelégtették az ország nevében is megnyilvánuló széthúzást és megosztottságot, s a SZU felbomlása óta a semleges *Korjo-in* 'koreai ember' néven jelölik meg hovatartozásukat. Korábban a *Csoszon-in* alakot használták a szocialista idők egyoldalú észak-koreai orientációjának megfelelően (Skorbatyuk 1996: 65).

Különleges eset, amikor az önelnevezés kiejtési változatai között fedezhető fel valamilyen jelentésmegosztás. A japánok országukat *Nihonnak* vagy *Nipponnak* nevezik. Az utóbbi alak, valószínűleg pattogóbb, katonásabb hangzása miatt a jobboldali körökben jobban kedvelt alak, például a *Dai-Nippon* 'Nagy Japán' jelzős szerkezetben: „der Aussprachevariante Nippon, das etwas nationalistisch parolehaft klingl” (Eschbach-Szabo 2001: 209).

III. KÉT VAGY TÖBB NÉP- ÉS ORSZÁGNÉV HANGALAKJÁBAN IGEN HASONLÍT VAGY TELJESEN MEGEGYEZIK (homonimák), s emiatt könnyen felcserélhetők: *Szlovénia* – *Szlovákia* – *Szlavónia*; *kazak* 'kozák' – *kazah* (az oroszban); *arab* – *arap* (az oroszban, az utóbbi 'néger' jelentésű); *indián* – *indiai*; *szaracén* – *szerecsen*; *barbár* – *berber* (mindkettő hangutánzó szó, az érthetetlen beszédre utal); *roma* – *római* – *román* stb. Az *izraelita* – *izmaelita* szópár második tagja a 'zsidó' jelentésű elsővel ellentétben muszlim vallású, bolgár származású, főleg kereskedelemmel foglalkozó népcsoportra utal az Árpád-kori Magyarországon. (Grétsy-Kovalovszky 1985: 1066). A *hun* – *hungarus* megkülönböztetése külföldön gyakran gondokkal jár. A kínai-ban országunk neve az angol

Hungary változata: *Xung-ya-li*, s az első szótagot a *hun* jelentésű írásjeggyel írják le. A sportolóink ruháján látható *Hun* rövidítés nem mindenkiben kelthet kellemes asszociációt; Nyugaton általában a vandálokhoz hasonló népnek látják a hunokat, az angol szótárakban e szó második jelentése: 'German fascist'. Megjegyzendő, hogy a *kazah* nép önelnevezése *kazak*, s egyes vélemények szerint az oroszban (s annak nyomán a többi európai nyelvben) azért írtak és ejtettek a szó végén *h* hangot, hogy ily módon megkülönböztethessék a 'kozák' jelentésű orosz *kazak* szótól. (Egyébként a kozákok a *kazah / kazak* néptől kapták a nevüket: a szökött ukrán és orosz jobbágyok a gyéren lakott déli területeken letelepedve különálló népcsoporttá szerveződtek, s anyanyelvüket és pravoszláv vallásukat megtartva átvették a török nyelvcsaládhoz tartozó nomád kazakok / kazahok szokásait, harcrendjét, nevét stb. A szó eredeti jelentése a török nyelvekben: 'vándorló, csavargó, szabad ember'). Az oroszok a kazakokat a *kozák* népnévtől való megkülönböztetés érdekében korábban (a 18. sz. közepétől) *kazak-kirgizeknek* vagy *kirgiz-kazakoknak* hívták, sőt a 19. században már önálló nevük sem volt: a kirgizekkel azonosították őket. Csak a 20. században kapták vissza saját nevüket Oroszországban, *kazah* írásmóddal (Kiszely 1984: 210). A Szovjetunió felbomlását követően az orosz nyelv közvetítő szerepe erősen lecsökkent, ezért újabban a magyar sajtó egy része már a *kazak* alakot preferálja, ezt ajánlja a Nyelvek Lexikona is (Fodor 1999: 692). Romániában egyesek kifogásolták, hogy a *roma* szó igen hasonlít a románok önelnevezéséhez (l. később). Ugyanakkor a *roma* szó eredetével kapcsolatos egyik elmélet szerint e szónak - csakúgy, mint a *román*nak - köze lehet *Rómához*: a cigányok ugyanis vándorlásuk során több száz évig tartózkodtak Bizánc, azaz Kelet-Róma területén, s ott a helyi görög lakosság néha még ma is *romin*ak nevezi magát (Szegő 1983: 62). A cigányok *romani* nyelve és a beás *román* nyelv neve is zavarba ejtően hasonló ugyanezen okból (l. később). További félreértésekhez vezethet a latin *romanus* ('római') és a *román* népnév (nem véletlen) hasonlósága is a magyarban: kinek a stílusa is a román stílus? (Vékony 1989: 21). Csángóföldön a magyarellenes katolikus papok azt hirdetik, hogy a templomokban azért nem szabad magyarul beszélni, mert a *római* katolikus vallás valójában *román* katolikust jelent (Magyar Nemzet, 2000. febr.19. 33. l.). Homonimák is okozhatnak tehát félreértést, ilyen még a *török* szó a magyarban, amely egyszerre jelenti az oszmán török népet és egy nyelvcsaládot (amelybe a kazak/kazah nyelv is tartozik). Az angolban a *German* ilyen: jelentheti a német népet és tágabb értelemben a germán nyelvcsalád tagjait. A *han* szó a koreaiiban homonima: kínait és koreait egyaránt jelöl (eltérő kínai írásjegyekkel írandók).

IV. AZ ORSZÁG- ÉS NÉPNEVEK KIEJTÉSI ÉS/VAGY HELYESÍRÁSI VÁLTOZÁSAI / VÁLTOZATAI mögött igen gyakran politikai fejlemények vannak. Ilyen a fentebb már említett *kazah* → *kazak* módosulás vagy az *üzbég* → *özbeg*; *belorusz* → *belarusz* változás is, valamennyi a SZU felbomlását követő fejlemény a magyarban, és az orosz mint közvetítő nyelv kiiktatását jelzik. A régi román helyesírás a románság önelnevezését illetően a *romin* alakot írta elő, az újabb már a *románt*, hogy grafikusán is utaljanak a *romanus*, azaz római eredetre; a két szó kiejtése ugyanakkor megegyezik (Fodor 1999: 1218). A romániai magyar nyelvhasználat a hivatalos országnévet illetően is eltért a magyarországitól, elsősorban politikai okokból. Előírták, hogy a többségi román nyelvhasználatnak pontosan feleljen meg, mintegy a tükörképe legyen a magyar. A *Republica Socialistă România* országnévnek megfelelően kötelező volt a Románia Szocialista Köztársaságra történő fordítás, ami a magyar nyelvhelyesség szabályaival ellentétes. Magyarul helyesen: Román Szocialista Köztársaság (Murádin 1995: 21-23). Érdekes, hogy ugyanez történt német relációban is minden érzékelhető politikai ok nélkül: az NSZK által kiadott magyar nyelvű sajtótermékekben a *Bundesrepublik Deutschland* szolgai fordításaként Németország Szövetségi Köztársaság szerepelt, holott helyes magyarsággal Német Szövetségi Köztársaság a helyes alak. Az úgynevezett „birodalmi nyelvek” (Harmadik Birodalom, Szovjetunió) közös jellegzetessége volt az abbreviatúrák (rövidítések és mozaikszavak) rendkívüli gyakorisága, s ez a nyelvi megoldás igen alkalmas volt a lényeg elleplezésére vagy bizonyos tartalmak implicit sugalmazására. A Szovjetunió tagköztársaságait teljes nevükön hosszú ideig nem is említették, így például a függetlenséget sugalló *Ukraina* helyett az *USZSZR* vagy a félig dekódolt *Ukrainszkaja SZSZR* nevet használta a tömegtájékoztatás (Tóth 1991: 21). Ezzel a módszerrel a nyugatnémetek is éltek, s ők is nyilvánvaló politikai okokból: a keletnémet állam nevét többnyire csak rövidített változa-

tában, DDR néven említették. (Tóth 2001: 1277). A csehszlovákiai rendszerváltást (1990) követően került sor az ún. „kötőjeles háborúra”: a közös országnévvel kapcsolatban a szlovákok a kötőjeles írásmód mellett kardoskodtak (*Cseh-Szlovákia, Česko-Slovensko*), a csehek kitarítottak a hagyományos, kötőjel nélküli forma mellett. A látszólag jelentéktelen helyesírási különbség a szövetségi állammal kapcsolatos felfogások lényeges eltérését fejezte ki: a disputa végül 1992-ben végleges szétválással végződött (Kovač 2001: 303-304). Helyesírási és politikai kérdéssé válhat két ország- és népnév sorrendje is. A Korea és Japán által közösen rendezett futball-világbajnokságot megelőzően kisebbfajta vihart kavart, hogy nem tudtak megegyezni a két ország sorrendjében, amikor a rendezvény megnevezéséről volt szó (a koreai álláspont győzött, azzal az indoklással, hogy a nyitó mérkőzést ott tartják). A Magyar-Kínai vagy Kínai-Magyar Baráti Társaság egyszerű protokolláris variánsok, de a szerbek és horvátok egykori közös nyelvét jelző *szerbhorvát* vagy *horvátszerb* sorrend már politikai problémákat sejtet (erről részletesebben: Nyomárkay 1997: 204-213). Érdekesség, hogy él nálunk egy *Szerbhorvát* György néven publikáló újságíró, akinek a neve a magyar névadás szabályait illetően képtelenség (az ősz származására utaló családnévként a *rác* vagy a *horvát* népnév jöhetett szóba, de sohasem együttesen, hiszen két népről van szó, esetleg újabb időkben – névmagyarosítás eredményeként – a *szerb*). A sajátos névválasztást valószínűleg a nacionalista érzelmeken való felülkerekedés vágya vezérelte. A magyar nyelvi *bolgár* – *bulgár*, *karél* / *karéliei* – *karjalai*, *macedón* – *makedón* helyesírási és kiejtési változatoknak nincsen ideologikus hátterük, egyik változat sem hibás. A *macedón* latinos, a *makedón* görögös és szláv alak. A két alakváltozat között jelentésbeli elkülönülés volt megfigyelhető: az ókori népet a *makedón*, míg mai szláv utódaikat a *macedón* névvel illettük; napjainkban a *makedón* változat van terjedőben, valószínűleg a jugoszláviai magyarok nyelvhasználatának hatásaként (Grétsy II.: 74).

A palesztin – palesztinai írásmód kettőssége eltérő genetikai vélekedésekkel kapcsolatos: rokonai-e a Palesztina területén élő arabok a filiszteusoknak, akikről ez a földrajzi egység a nevét kapta? Néhány évtizede még palesztinai arabokról vagy palesztinaiakról beszéltek, a rövidebb változat, a palesztin későbbi fejlemény. A mai palesztinai araboknak nem sok közük van a palesztinokhoz, vagyis a filiszteusok földje őslakóihoz, a hettitákhoz, kánaániakhoz és más népcsoportokhoz. A Szentföldön élő arabság „palesztinizálásában”, azaz a többi arabtól való megkülönböztetésében döntő szerepe volt az arab–izraeli konfliktusnak (Rostoványi 2002:127).

V. A RÉSZ ÉS EGÉSZ FELCSERÉLÉSE

Nagyobb fogalmi egységet jelentő ország-és népnevek téves azonosítása a kisebb fogalmi egységet jelentővel, vagy fordítva (önkéntes jelentésszűkítés vagy bővítés). Kosztolányi novellájában a fiatal Esti Kornélnak nagyon rosszul esik, amikor a svájci pincér megtudván, hogy magyar, leosztrákozza őt. Napjainkban az erdélyi magyart a félműveltek románnak tartják, a háború után hazánkából kitelepített svábokat Németországban sok helyütt cigánynak nevezték (!) azon logika mentén, hogy a magyarok cigányok, s aki onnan jött, az mind cigány. A latin-amerikaiak régi sérelme, hogy az amerikai szó a nyelvek többségében USA-belit jelent. Az amerikai angolban a *hunkey* a magyarok gúnynevéből vált minden kelet-európai, általában hiányos szakképzettségű munkás közös nevévé is. Az USA déli államaiban viszont azt nehezményezik, hogy a *yankee* csúfnév, amivel ők egykor az USA északi polgárait illették, külföldön manapság minden USA-belire vonatkoztatható. Az észtek, litvánok, ukránok is bosszankodtak, amikor egyes külföldiek orosznak nevezték őket a SZU fennállása idején. De Gaulle politikai okokból használta következetesen az *orosz* jelzőt a szovjet helyett (ezzel sérthette a nem orosz etnikumú szovjet polgárok érzelmeit), nyilvánvalóan a hagyományos orosz-francia érdekközösség átmentését megcélozva. A skótok, walesiek és írek számára rendkívül sérelmes, ha angolnak nevezik őket, áthidalásként a *brit* név ajánlható (Donga 1998: 36). Jugoszlávia felbomlása előtt a mindennapi magyar nyelvhasználatban megszokott volt a „jugó” megjelölés a *szerb*, *horvát*, *szlovén*, *bosnyák* stb. helyett. A hosszadalmas Csehszlovákia országnév helyett gyakori volt a „*Cseszkó*”, kifejejtve belőle Szlovákiát. A 60-as, 70-es években a Balatonnál „*cseh*” turistákat emlegettek, ám ezek túlnyo-

mó része *szlovák* volt. Ez a nyelvi gyakorlat természetesen joggal volt sérelmes az érintett etnikumok számára. Nem nélkülözi a politikai mellézköngéket az, hogy a szlovák és szerb nyelvben az *Uhorsko/Ugarszka* népnévtől megkülönböztetik a *Madarsko/Magyarszka* országnevet; előbbit a történelmi Magyarországra (ennek része volt a mai Szlovákia és a Vajdaság is), utóbbit a Trianon utánira vonatkoztatják: „Ugarszka alatt a szerbek egyszerűen nem a magyarok országát értik, hanem valamiféle (...) nép- és államszövetséget” (Délvidéki, 2000: 37). Egy szlovák szerző szerint is „a szlovákok objektivitás nélkül és tendenciózusan a történelmi Magyarországból (Uhorskóból) kiemelik a szlovák részt, a szlovák vonatkozásokat” (Wlachovsky 1999: 23). Az arab nyelv is elkülöníti két országnevünket, de fordítva és nem annyira tudatosan: az *al Madzsar* országnév utal a történelmi Magyarországra. Ez a szó régebb, mint a *Hungarijá*, amely újabb keletű kölcsönzés a nyugati nyelvekből, s a mai Magyarországot értik alatta (az *al Madzsar* régiségét jelzi a névelő is: az arabban csak a régóta meggyökeresedett földrajzi nevek elé teszik ki). Ugyanakkor a népnevet illetően a mai korra vonatkoztatva is inkább a *madzsaríj* alak használatos és nem a *hungárij* (Németh Pál szíves közlése). Az első keleti szláv államalakulat, a *Kijevi Rusz* magyar fordításaként a *Kijevi Oroszország* kifejezés azért nem helytálló teljes mértékben, mert ahhoz az államhoz tartozott a mai Ukrajna és Fehéroroszország is, s a *Rusz* országnévből nemcsak az oroszok, hanem a belaruszok neve és a *rutén, ruszin, rusznyák, ruszinyák* is származik (vö. Font 1998). Helytelen tehát a résszel (oroszok) megnevezni az egészet (keleti szlávok). Kínában, Koreában, Japánban és Vietnámban igen gyakori, hogy szovjet és amerikai nyelvről beszélnek orosz nyelv és angol nyelv helyett. Ennek fő oka a megfelelő tájékozottság hiányán kívül az lehet, hogy a kínai kultúrkörben a népnév az országnév jelzősített alakja; így a koreaiiban: *Honggari-mal* 'magyarországi nyelv'. A történelmi Magyarországon megszokott volt a *német* jelző arra vonatkozóan is, aki vagy ami osztrák volt; a Trianon utáni teljes hazai németiséget pedig az egyik német népcsoport, a svábok nevével azonosították. A svábok csak a 18. században érkeztek a történelmi Magyarországra, eltérően a középkorban betelepülő szászoktól. A *sváb* elnevezés onnan származik, hogy az első, ún. Károly-féle telepések jelentős része sváb volt, s az ő nevüket vitték át a később betelepülő németekre is (Kóvágyó 1981: 48). A szászokénál kisebb társadalmi presztízsiük valószínűleg azért alakult ki, mert a városlakó szászokkal ellentétben többségükben földművelő falusiak, parasztok voltak. A *sváb* szó a mai magyarban esetenként pejoratív színezetű, ilyenkor jelentésbővítéssel a németországi németeket is magában foglalja. A hazai falusi németek ezt a szót önelnevezésként használják, s csökkent önértékelésükre utal az a tény, hogy idősebbjeik az általuk használt nyelvjárást nem tartják igazi németnek, „csak” svábnak. A nemzetközi antropológiai szakirodalomban nemrég változott meg a mongol nagyrasz elnevezése abból a megfontolásból, hogy nem illendő az egész népcsoportot egyik tagjáról elnevezni, az új neve keleti nagyrasz lett (Kiszely 1984). (Vajon nem bántó-e a pszichiátria „*mongolidióta, mongolbetegség*” terminusa a mongolságra nézve? Talán ezért használatos ma inkább a Down-kór elnevezés.) Speciális eset, amikor egy feltételezett, nem létező egésszel azonosítják a létező részt: a holland idegenforgalmi hivatal USA-ban végzett felmérése szerint (1990) az amerikaiak 20%-a azt gondolta, hogy Hollandia egy országcsoporthoz tartozik; ennek oka az, hogy a *The Netherlands* országnév többes számú (Hill 1999: 191).

VI. A NEMZETI HOVATARTOZÁS TAGADÁSA ÉS / VAGY ÚJ NÉPNÉV KREÁLÁSA valamely kisebbséget illetően a többségi nép által (előfordulhat két szomszédos ország relációjában is). Az orosz cári kormányzat nem ismerte el az ukrán etnikum és nyelv létét: az ukránságot dialektust beszélő oroszoknak tekintette, s ezért kisoroszoknak (malorusszkij, malorosszijszkij) nevezték őket (Niederhauser 1998: 80). Az orosz belügyminiszter 1863-ban így fogalmazott „az egyszerű nép által használt nyelvjárás nem más, mint az orosz nyelv, amelyet azonban Lengyelország hatása elrontott (...) a néhány kisorosz által, s különösen a lengyelek által most szerkesztett ún. ukrán nyelv” (Závodszy 2001: 211). A cári kormányzat célja ezzel a tagadással az volt, hogy meggátolja az esetleges ukrán függetlenségi törekvéseket. Törökországban hasonló megfontolásból lettek „*hegyi törökök*” a kurdokból, akik az altaji nyelvű törököktől teljesen eltérő, indoeurópai nyelven beszélnek. A törökök ugyanis a kisebbségek létét, azok autonómiáját az egységes nemzetállam szétesése felé vezető út egy lépésének tartják (Rostoványi 2002:141). A cigányok nálunk az „újmagyar”, Franciaországban

a „gens voyage” hivatalos nevet kapták (lásd később). Jugoszlávia fennállása idején „jugoszláv” nemzetiséget is szerepeltettek a népszámlálási kérdőíveken, nyilvánvalóan a kisebbséghez tartozás presztízsének csökkentése, valamiféle egységes (a többségi szerbségnek kedvező) „jugoszláv” nemzettudat megteremtése érdekében. Jugoszlávia felbomlása után problémát jelentett az újonnan függetlenné váló Macedónia neve: a görögök azt követelték, hogy a – zászlaján az ógörög királyi szimbólumot, a 16 ágú verginai csillagot viselő – új állam a „Szláv Macedónia” nevet használja, mert szerintük csak így lehetne megkülönböztetni a Görögországhoz tartozó Macedónia nevű országrésztől. Úgy vélték, ha Macedónia jelentését nem szűkítik le a „szláv” jelzővel, ez később okot szolgáltat arra, hogy az új szláv állam (esetleg Bulgáriával összeolvadva) a görög makedónokat is magának követelhesse (és így kijárához jusson az Égei-tengeren). A görög igénynek helyt adva ma sok állam és nemzetközi szervezet (még az ENSZ is, amelynek Macedónia egyébként a tagja!) a *Macedón Köztársaság* név helyett a *“Former Yugoslav Republic of Macedonia”* (FYROM) – ejtsd: fájrom) elnevezést használja; hazánk nem követi ezt a gyakorlatot. (Magyar Nemzet, 2002. dec. 28. 29. l.). A görög polgárok “szkopjeieknek” (szkopianosz) nevezik őket (uo.). Szláv relációban is problémát jelentett ugyanakkor a független Macedónia létrejötte egy ideig: a bolgárok ugyanis nem ismerték el önálló makedón nemzet létezését, a makedón nyelvet a bolgár egyik változatának tekintették, s az 1950-ben megjelent leíró nyelvtannal és helyesírással kodifikált makedón nyelvet a „bolgár nyelv elszerbesített változatának” nyilvánították (Zsebők 2002: 128). A szerbek korábban a makedónokat „dél-szerbeknek” nevezték, lakhelyüket pedig „Dél-Szerbiának”, végül belenyugodtak abba, hogy a makedónok bolgárbarát érzelmeiket feladva önálló nemzettudatot alakítsanak ki, hiszen ez a fejlemény a szerbségnek kedvezett (uo., 129. l.). A szovjetek önálló népet kreáltak a százezernyi karéliából, akik Karél Autonóm Köztársaságban hivatalos nyelvként ma is a finnt használják (Fodor 1999: 672). A szovjet sajtó a harmincas évek végén még így fogalmazott: „A burzsoá nacionalisták egyfajta összfinn irodalom létrehozására ösztönözték az írókat. Ezek a Trockista-fasiszta eszmék arra vezettek, hogy a Kalevalát, ezt a karéli népi eposzt a finnek művének tulajdonították” (Akszonov: Moszkvai történet, Európa: Bp., 2002. 350. l.). A romániai népszámláláskor a székelyek külön nemzetiségi rubrikát kaptak a kérdőívben, annak szellemében, hogy a nacionalista román politika elmagyarosodott románoknak tekinti őket (csak néhány ezren dőltek be a trükknek, a többség „magyarnak” íratta be magát). Ceausescu idején a romániai sajtóban – a jelenről szólván – száműzték az Erdély (Ardeal, Transilvania, Siebenbürgen) szó használatát, mivel ez a név a román uralkodó rétegeket a magyar múltra emlékeztette, s szeparatista törekvéseket sejtettek mögötte. Hasonló megfontolásokból tagadták a 2. világháború utáni Lengyelországban a német nemzetiség létét: „Although 1,1 million native German people remained in the former territory of new Poland, they were not recognised as a national minority. They were treated, instead, as autochtons, i. e. people of basically Polish origin, allowed to become ‘Polish’ in quite a short period of time” (Wagner 2001: 76). Nyitott – elsősorban politikai és nem nyelvészeti – kérdés, hogy a szovjetek által létrehozott, korábban Romániához tartozó Moldáviában önálló moldáv nép él-e, önálló moldáv nyelven beszélnek-e, ahogy a szovjetek hirdették, vagy csupán a románság egyik népcsoportjáról és a román nyelv egyik dialektusáról van szó. A Szovjetunió fennállása idején ukránná minősítették a Trianon előtti Magyarország Kárpátalja nevű részén élő szlávokat, akik ruszinnak nevezik és önálló nemzetiségnek vallják magukat (helytállásuk révén a „gens fidelissima” nevet érdemelték ki a magyar történelemben). A régebbi magyar nyelvhasználatban *rutén*, *ruszinyák*, *rusznák*, *rusznyák*, *kárpát-orosz*, *magyar-orosz*, *görög katolikus magyar* néven illették őket; az első négy névforma is a középkori egységes keleti szláv állam, a Kijevi Rusz nevéből származik (Rot 1989: 371). A rendszerváltás előtti Magyarországon *kárpátukrán* néven szerepeltek a hivatalos nyelvhasználatban (Grétsy-Kovalovszky I. 1985: 614-615); ez az elnevezés az ukránsághoz való tartozásukat kívánta jelezni. A függetlenné váló Ukrajna is ukránoknak tartja őket, ennek ellenére a Magyarországon élő ukránok és ruszinok külön-külön alakítottak nemzetiségi önkormányzatot a rendszerváltást követően. A csehszlovákiai népszámlálás 1990-ben hosszabb szünet után ismét regisztrálta az ukrán-ruszin elkülönülést (História Plusz 1992. 41. l.). Korábban a hivatalos szlovákiai nyelvhasználat ruszin-ukránoknak nevezte őket, s a követelésükre változott meg ez a gyakorlat (Országos Ruszin Hírlap, 2002. jan. 8. l.). Ukrajnában a 2001. decemberi

népszámlálás előtt az ottani ruszinság képviselői riadót fújtak: „a ruszinokat nyelvjárásai szerint próbálják széttagolni (a kérdőíveken – O. G.), mint lemkók, bojkok, huculok, bláchok stb. s így nemzeti státuszt ragasztván rájuk, ezzel tévedésben akarja hozni Kárpátalja népét, hogy később erre a tagolásra hivatkozva állíthassák, nincs ruszin nemzetiség. Ördögi, sztálini rasszista-soviniszta, megszálló gyalázata” (Országos Ruszin Hírlap, 2002. ápr. 3. l.).

VII. AZ ORSZÁG- ÉS NÉPNÉV ELTÉRŐ ETIMOLOGIZÁLÁSA. Az előzőeknél jóval ritkábban előforduló jelenség, és elsősorban a tudományos közvéleményben (egy országon belül és nemzetközi viszonylatban is) vitákat, kommunikációs zavarokat okozhat. Oroszországban heves harcok dúltak az ún. normann–anti-normann elmélet hívei között. A normann elmélet szerint a kalandozó normannok (más néven vikingek, oroszul varjagok) alapították meg az első keleti szláv államot, a Kijevi Ruszt (mint említettem korábban, vitatható fordítása magyarra: Kijevi Oroszország). Ennek egyik nyelvi bizonyítéka az, hogy a finnben a normannok utódnépének, a svédeknek a neve Ruotsalainen, Svédországé pedig Ruotsi, s ez a szó hangalakilag igen közel van a rusz szóhoz, melyből az oroszok önelnevezése, a russzkij származik (Papp 1979: 378). A korabeli arab–perzsa források is *Rhos* néven említik a mai dél-ukrán és dél-orosz sztyeppéken kalandozó normannokat (Font 1998: 6). Nem példa nélküli, hogy egy ország olyan hódítóktól nyeri el nevét, akik aztán összekeverednek az őslakossággal, sőt átveszik annak nyelvét is: így történt a germán eredetű frankokkal a latin őslakosokkal szemben (Franciaország), a török nyelvű bolgárokkal a szlávok ellenében (Bulgária) stb. Valószínűleg így történt ez az orosz nép kialakulásával kapcsolatban is, mindazonáltal a normann-elmélet (függetlenül attól, hogy igaz-e vagy nem) azért problematikus a népek közötti megértés és kölcsönös tisztelet szempontjából, mert alkalmas lehet demagóg eszmék érvényesítésére tájékozatlan és félművelt emberek körében: a náci eszmék egyikeként Hitler azt hirdette, hogy a „felsőbbrendű” germán faj civilizálta az „alsőbbrendű” szlávokat. Az *orosz* népnév a török nyelvekből került a magyarba (vö. kirgiz *orus*) és a hazai szakirodalom is észak-germán eredetűnek tartja (Bárcki 1991: 225). A *tót* szót azért gondolják többek között sérelmesnek Szlovákiában, mert „egyik eredeti jelentése” az ő értelmezésükben: 'meghódított, alárendelt' (Kovač 2001: 32). A szlovákok úgy tartják, hogy a magyar honfoglalást megelőző korszakban a csehek, morvák és a mai szlovákok őseinek virágzó és nagy állama volt Nagy Morávia (Vel'ka Morava), más néven a Nagymorva Birodalom, amely egyes szlovák történészek szerint még a Tiszántúl egyes részeire is kiterjedt. A problémát a „birodalom” főnév és a „nagy” jelző eltérő értelmezése okozza: egyesek (szlovák történészek többsége) szerint az ország nagyságára, kulturális fejlettségére utal, míg mások (magyar történészek) azt állítják, hogy egy viszonylag jelentéktelen fejedelemségről van szó, s Nagymorávia neve Ménmarót mondájából származik: a magyar mondában a morva népet marót (morva) királyként emlegetik, tehát a népnevet perszonifikálták, s a neve előtti mén jelentése törökül: 'nagy'. A bizánci krónikákban ezt a jelzőt átvitték az ország nevére (Váczy 1986: 15). Egy másik szófejtés szerint a bizánci krónika megalé jelzőjét 'nagynak', de 'távolinak' is lehet fordítani, hogy megkülönböztethessük a Bizánchoz közelebb eső Moráviától, amely a szerbiai Morava folyó mentén terül el (Kovač 2001: 29). Kína önelnevezése *Chung kuo*, a két szótag jelentése 'Közép-ország', az angol nyelvű szakirodalomban: 'Middle Kingdom'. A szómagyarázatot mind Kínában, mind külföldön sokan úgy értelmezik tévesen, hogy Kína önmagát tartja a világ közepének, s emlékeztetnek arra, hogy a kínai császár a múlt században adófizetésre próbálta rávenni Viktória királynőt. A Kr. e. 11-10. századból datálható szó eredete jóval prózaibb, s az ókori Kínán belüli viszonyokra utal: a Csou-dinasztia alapítói által meghódított vidék önmagát uralkodóval rendelkező, következképpen központosított, azaz a jin és a jang egyensúlyára törekvő területnek tartotta (Ecsedy 1987: 69). Megjegyzendő, hogy a mai kínaiak saját nemzetiségüket és nyelvüket általában nem országuk nevével, hanem a *han* szóval jelzik (han nép, han nyelv); a *Chung guo* névbe a Kínában élő többi nemzetiséget (tibetiek, ujgurok, mongolok stb.) is beleértik. Hazánk neve kínaiul *Xung ya li*, amely a monoszillabikus nyelv szabályai szerint értelmes szótagokból tevődik össze, jelentése: 'hun-agyar-érdek'. Több honfitársamat hallottam panaszkodni, hogy miért ilyen kellemetlen asszociációkat keltő elemekből rakták össze a kínaiak országunk nevét. A helyes válaszhoz tudnunk kell, hogy a kínai

KÜLKERESKEDELMI FŐISKOLAI FÜZETEK, 12.

nyelv lehetséges szótagjainak száma nagyon korlátozott (négy száz körül van), ezért nem sok lehetőség van válogatni közülük az idegen szavak átvételekor, átírásakor. Ők maguk az ilyen szót egységes egészként, és nem motivált szóként értelmezik, tudatuk nem bontja szemantikailag önálló részekre. Albánia egy téves, népetimológias szómagyarázat következtében örvend „a sasok országa” költői névnek, ugyanis az önelnevezésüket jelentő *shqip* szó hangalakja igen hasonlít a sas megnevezésére (*shqipë*); „ez a magyarázat olyan erős, hogy gyakorta még a (nem nyelvészeti) tudományos irodalomban is bemerészkedik (Horváth 1997: 5).

Az ország- és népnevek kulturaközi kommunikációs vonatkozásaival kapcsolatban feltétlenül megemlíthető a **politikai korrektség** (political correctness) napjainkban oly sokszor emlegetett fogalma, amely az angol nyelvterületen, főleg az Egyesült Államokban nagy szerepet játszik a közbeszédben. E jelszó szellemében arra törekednek, hogy etnikai, nemzetiségi, nemi, életkori hovatartozása, egészségi állapota stb. miatt ne lehessen megsérteni a másik ember érzékenységét, méltóságát. Ezen elv érvényesítése során az amerikai feketék elnevezése egy fejlődési sort írt le az amerikai angolban: *negro* → *coloured* → *black* → *African American*, s ma az utóbbi minősül „politically correctnek” (Ter-Minesova 1994: 151). A legutolsó kifejezés esetében a kötőjel hiánya vagy megléte is jelentéssel bírhat: „Most non-European Americans no longer use a hyphen for their ethnicity (e. g., Japanese American, Mexican American). While it may seem like a minor point, omitting or including a hyphen may be interpreted as providing self-concept support (omitting it) or denying a self-concept (including it)”. (Gudykunst-Kim 1997: 97). A latin-amerikai bevándorlót vagy utódait jelző *hispanic* és *latino* önelnevezésként vetélkedik egymással az amerikai angolban: a *hispanic* a konzervatívabb, az USA mainstream kultúrájába történő betagozódást asszociáló név, míg a spanyolból átvett *latino* az etnikai hovatartozására büszke egyének szótárába tartozik és a kiejtése is „spanyolos”: [la'ti:no]. Ugyanakkor mindkét szó ún. pánetnikai terminus és a Latino Political Survey kérdésére válaszolók a saját nemzetiségükre utaló elnevezést ezeknél korrektebbnek érezték, hiszen annak ellenére, hogy egy töről fakadó kultúráról van szó, mégis sok különbség van közöttük: *Mexican American*, *Chilean American*, *Cuban American*, és hasonló elv alapján minősül politikailag korrektnek a *Chinese American*, *Vietnamese American* stb. (uo. 97-98). Közismert, hogy Kolombusz tévedésből adta az indián nevet Amerika őslakosainak; az érintettek kérésére ma a *Native American* elnevezést használják a hivatalos dokumentumokban (IPM, 2002 / 9. 101. 1.).

Magyaroknak fekete bőrűekkel történő kommunikációja során komoly problémákat okozhat *néger* szavunk, amely az angol *negro* megfelelője, de kevésbé negatív, mondhatni semleges hangulatú szó a magyar beszélők számára. A sötétebb bőrszínű egyén viszont sértőnek érezheti a bőrszínére történő szemantikai utalást, de főleg azért gyanít mögöttes jelentéstartalmakat, mert a magyar szó hangalakja erősen emlékezteti őt a rendkívül pejoratív, fajgyűlöletet kifejező angol *nigger* szóra. Egy brit állampolgár írja magyarországi élményeiről: „Számталanszor néztem csúnyán a kedves öreg hölgyekre az utcán, amikor azt mondták: igen-igen, amit én viszont nigger-niggernek értettem. Ez mifelénk szitokszó, és kizárólag sértő szándékkal használják fekete bőrszínű emberekre. Az angol negro szó jóval negatívabban cseng, mint magyar párja. A magyar átlagpolgár gondolkodás nélkül használja a néger szót, és fogalma sincs arról, hogy az számunkra, fekete emberek számára igen sértő” (Hustler, 2002. április. 31. 1.). Vámos Miklós regényében az Amerikába szakadt főhősre fekete suhancok támadnak. Zavarában magyarul szólal meg: „– Elég már... nekem semmi bajom a négerekkel!... – Nigger? Azt mondja, nigger?” A magyar *néger* szót *niggernek* hallják, s dühükben agyonverik áldozatukat (Apák könyve. Budapest, 2001). A Nyelvművelő Kéziszótár – a korábbi *szerecsen* szót a 18. század végén felváltó – *néger* szóval kapcsolatban így fogalmaz: „újabbán – különösen az amerikai *nigger* név gúnyos, megvető használata miatt – ellenszenvessé, sőt gyűlöletessé vált azok előtt, akiket e névvel jelöltek” (Grétsy-Kovalovszky II. 1985: 257). Helyette az *afrikai*, *fekete* vagy a *színes bőrű* megjelölést ajánlja (uo.). Bizonyára hasonló megfontolásokból kapott új nevet a nemzetközi antropológiai szakirodalomban a *negrid* nagyrossz, s lett *afrikai* (Kiszely 1984).

A magyar nyelvben más nyugat-európai nyelvekhez hasonlóan sajátos karriert futott be a földrajzi régiót és több népcsoportot közösen jellemző „Ázsia” és „Balkán” tulajdonnév meg a belőlük képzett „ázsiai” és „balkáni” melléknév, a „balkanizálódás”, „balkanizmus”, „balkaniság” főnév, a „lebalkánoz” ige metaforisztikus használata. Mindegyik szóval rendkívül elmaradt, primitív és demokrácia-hiányos állapotokra utalhatunk, s általában az igen pozitív szóhangulatú „Európa”, „európai”, „európaiság” szavakkal állítjuk szembe. Szilágyi Ákos így ír erről: „Mi nem vagyunk Kelet-Európa! Ez itt nem a Szovjetunió! Nem Oroszország! – tiltakoztak a csehek, lengyelek, magyarok, és ezen mindannyiszor azt értették, ami – a politikai inkorrekttség nyelvén – száz éve így hangzik e régióban: „Nem vagyunk Ázsia!, „Nem vagyunk a Balkán!” (Szilágyi 2002: 57). Nyilvánvaló, hogy ez a nyelvhasználati gyakorlat rendkívüli módon sértő lehet mindegyik, az említett térségekhez tartozó ország számára, de elsősorban ott, ahol a civilizációs fejlettség semmiben vagy nem sokban marad el a legfejlettebb régiókéétől: Japánban, Tajvanon, Dél-Koreában vagy akár Görögországban stb. Néhány példa a magyar sajtóból: „a főváros emlékeztet leginkább a Balkánra” (Kurír, 1997. máj. 22. 4. l.), „Az állampolgári jogok biztosa a rendőrség ázsiai állapotáról” (Népszabadság, 1997. jún. 14. 5. l.), „ez a másodosztályú európaiság nem igazán szívvidító, mégis jobbnak tűnik, mint az első osztályú ázsiaiság” (Magyar Nemzet, 2003. ápr. 05. 29. l.), „a balkáni magyar feudálkapitalizmus” (Népszabadság, 1998. máj. 4. 9. l.), „lebőgatyásozták, lebalkánozták ezt az országot” (Új Magyarország, 1999. jún. 12. 7. l.), „valamiféle dzsentroid, táblabírói szellem ült rajtunk, földúsítva balkanizmussal” (Új Demokrata, 1997. nov. 23. l.), „a pártvezetőség balkanizálódása” (Népszabadság, 1998. nov. 5. 28. l.), „KGST-hangulatú, balkáni beütéssel megspékelt piac” (Népszabadság, 1997. aug. 11. 3. l.), „a balkaniság állna szembe az európaisággal” (168 óra, 1997/14. 43. l.). Szociolingvisztikai szempontból megválaszolatlan kérdés, hogy a politikai korrektség jegyében, ha úgy tetszik, parancsszóra ezeket a kétségtelenül sértő, de a magyar és más nyelvekben erősen meggyökerezett nyelvi sztereotípiákat fel lehet, fel kell-e számolni.

Hazánkban a politikai korrektséggel kapcsolatos törekvések leginkább a cigányok többségének önelnevezését jelentő *roma* szó elterjedésével, azaz a *cigány* helyett történő használatával kapcsolatban figyelhetők meg. Korábban is előfordult, nevezetesen Mária Teréziának, a cigányság asszimilációját előirányzó rendeletében (1761), hogy a már akkor erősen negatív konnotációjú *cigány* szó helyett semleges hangulatú alakokat írtak elő a hivatalos nyelvhasználat számára: „*új-magyar*”, „*új-paraszt*”, „*újlakosok*”, „*újpolgár*” (Tomka 1983: 47). A franciaországi sajtóban és hivatalos megnyilatkozásokban a cigányokkal kapcsolatban manapság használt „*gens du voyage*” ('utazó, vándorló emberek') kifejezést Jean-Pierre Liégois, a párizsi Cigány Kutatások Központjának igazgatója a bürokratikus nyelvújítás kirívó negatív példájának tartja, amely nem fejez ki semmilyen kulturális-nyelvi identitást, ezzel szemben a sztereotípiák erősödését eredményezi (Népszabadság, 2001. ápr. 27. 11. l.). 1971-ben ülésezett az első Romani Világkongresszus, amely elhatározta, hogy ezentúl a cigányokat romáknak kell nevezni (Kovats 2003: 7). A *roma* szót azonban nem minden európai cigány használja önelnevezésként: az európai cigányságnak saját, egységes önelnevezése nincs. A balkáni és magyarországi cigányok többsége a *roma* ('ember, férfi, cigány'), a franciaországiak a *manush* ('ember, cigány'), a spanyolországiak a *kalo* ('fekete'), a németországiak a *szinto* nevet használják (etimológiája ismeretlen). A romani nyelvben a *roma* többes számú alak, egyes száma: *rom*. Ezt a szót a cigány anyanyelvűek minden csoportja ismeri 'férj' vagy 'férfi' jelentésben, de – mint láttuk – nem mindenhol önelnevezés. A *cigány* szót egyik cigány anyanyelvű csoportjuk sem használja, ez a balkáni népektől származik, s egyes feltevések szerint a bizánci *acinganosz* 'öskeresztény, csavargó' nevet vitték át a nomád módra vándorló romákra; a két jelentés összefügg: a hitüket vándorolva terjesztő öskeresztényeket a helybeliek csavargónak tekinthették (Fodor 1999: 217). A „cigány nyelv” kifejezés is okozhat félreértéseket, hiszen azon magyarországi cigányok, akiknek nem a magyar az anyanyelvük, nyelvileg két, eltérő csoporthoz tartoznak. A nagyobbik közösség a *romani* nyelvet beszéli (legnagyobb nyelvjárása a lovári), s ez a hindi nyelv távoli rokona; a zömmel Baranyában élő 40-50 ezernyi beás cigány anyanyelve pedig a román nyelv egyik archaikus változata, a *beás román* nyelv (nyelvjárásnak is nevezhető); amelyet a közvélekedés – és a romák maguk is – szintén *cigány* nyelvnek tart (Papp 2000: 207).

KÜLKERESKEDELMI FŐISKOLAI FÜZETEK, 12.

Ez az oka annak, hogy az 1990-es népszámláláskor 24 ezren vallották magukat cigány anyanyelvűnek a Dél-Dunántúlon, pedig ott a romák többsége beás, tehát román anyanyelvű. E tapasztalatokon okulva a legutóbbi népszámlálás a *cigány (romani)* kódok mellett a *beás* kódot is alkalmazta (Zádori 2000: 17.). A helyzetet bonyolítja, hogy a beások saját nyelvükben nem ismerik a *roma* szót, önelnevezésük a *cigány*. Orsós Anna, a pécsi Gandhi Gimnázium tanára így vall erről: „Számomra a *roma* kirekesztő, és ha romákról beszélnek, nem rólam van szó. Én *cigánynak* határozom meg magamat, és a cigányságon belül beás származásúnak” (Népszabadság, 2002. márc. 8. 12. 1.).

A *cigány* szó azért is hordoz negatív tartalmakat, mert sok ember tudatában a szegénységgel társul, azaz a szegénység etnicizálása, cigányproblémaként történő kezelése történik azon logika mentén, hogy „cigány, tehát szegény; szegény, tehát cigány” (Ladányi-Szelényi 2000: 22). Ezt igazolja az a kérdőíves felmérés is, amelynek során megkérdezték, hogy cigánynak tekintik-e azokat, akiknek a szülei nem cigányok, de ő maga cigánnyal kötött házasságot és cigányok között él. A kérdezettek 28 %-a igennel válaszolt (Havas 2001: 25). Ugyanakkor az 1990-es népszámláláskor kiderült, hogy azon személyek kétharmada, akiket a társadalom többsége cigánynak tekint, nem tekintette magát annak (Zádori 2000: 13). Ennek oka az lehet, hogy magyar identitásuk is erős, ezért nemzetiségükként a magyart jelölték meg (a hasonló problémák elkerülése céljából 2000-ben már kettős nemzetiségi kötődést lehetett megjelölni), másrészt a *cigány* nevet ők is az alacsony társadalmi presztízzsel, a szegénységgel azonosítják, ezért szégyellik a szót és letagadják etnikai hovatartozásukat. A *cigány* tehát egyrészt a tartós szegénységet asszociálja mind a cigányok, mind a nem cigányok tudatában, másrészt – egyes képzett és összetett szavaink, szólásaink és közmondásaink tanúsága szerint is – a másságot, a megszokottól eltérő, deviáns viselkedést: cigánykodik, cigányalma (=vadalma), cigányútra megy, ahány cigány, annyi lopó, úgy élnek, mint a cigányok, cigánylovon szánt (=hazudik), nem szokta a cigány a szántást, alkuszik, mint cigány a lóra, megszokta, mint cigány a lopást stb. (Margalits é. n.: 95-97). Mindazonáltal a *cigányt* nem lehet etnikai gúnynévnek tekinteni: a *cigányzene*, *cigányszerelem* szavak vagy Jókai *cigánybárója* pozitív asszociációkat kelt, családnévként sincs semmi szégyenletes benne. Ez összefügghet azzal, hogy az európai művészetben (a romantikában elsősorban) a cigány életmód és a cigányság gyakran a szabadság szimbólumaként jelenik meg. Talán ez is közrejátszott abban, hogy a *roma* még nem szorította ki a *cigány* szót; egyazon szövegben, sőt egyazon mondatban stilisztikai variánsként mindkettő előfordulhat: „szegénységben maradt, vagy oda szorult cigányok, romák” (Lengyel 1998: 213.). A jászladányi alapítványi iskola botrányát tárgyaló egyik újságcikkben – mint egyenértékű stilisztikai variáns – a *cigány* 32-szer, a *roma* 31-szer fordult elő (Magyar Demokrata, 2002/46, 18-20. 1.). Egy tudományos mű címe: Romológia–ciganológia (Forray 2000). Még cigányszervezetek nevében sem kizárólagos az egyébként divatos *roma* név: Roma Parlament, Roma Polgárjogi Mozgalom, de: Országos Cigány Önkormányzat, Rádió C. Mindazonáltal megállapítható, hogy rendszerváltás óta a *roma* szó térnyerése a *cigány* rovására tendenciának látszik, legalábbis a tömegkommunikáció nyelvében. Egy cigány származású közíró a *roma* elnevezés magyar nyelvben történő meggyökerezését így indokolja: „A név (...) nemcsak kötelez (Nomen est omen), de besorol, minősít és predestinál is”, majd így folytatja: „Azok a cigányok kezdték elsőként romáknak nevezni magukat, akik valamiképpen kiemelkedtek a cigány tömegből. Romának lenni kezd státussá válni. Nem minden cigány lehet roma – ezt a státust ki kell érdemelni. A kívülállók közül pedig azok illetnek bennünket ezzel a szóval, akik rokonszenveznek velünk” (Romano Rác 1997: 12). A másik oldalon nem mindenki gondolkodik így: „A mai napig nem tudom megemésztetni azt az agyament döntést, hogy száműzték a sajtóból a *cigány* szót. Merthogy rasszista, és azóta egészen idióta körülírásokat is olvashat az ember. A kedvencem a »nem szoláriumbarna« kifejezés” (Tallózó, 1998/6. 248. 1.). Az utóbbi időben elterjedt ilyen jellegű körülírásokról – cigány részről – így vélekednek: „Akik körülírásához folyamodnak, zavarukban teszik: érzik a *cigány* – közismert okokból – pejoratívra vált jelentését, a *romára* viszont még nem áll rá a szájuk.” (Romano Rác 1997: 12). A következő, esetenként komikus körülírásokat sorolja fel: *barna bőrű, újmagyar, etnikum, etnikai tanuló, etnikai szülő, zenész származású*; ez utóbbit nem muzsikus cigányokra is alkalmazzák (uo.). Ezek a múlt században született gúnyos-tréfás elnevezésekre emlékeztetnek: *fáraók népe/gyermekai, nomádok, szittyá művészek, barna*

faj/hangász, szerecsenjei a honnak (Tompá 1976: 45). Balázs Géza nyelvész a politikai liberalizmus túlzásának tartja a „politikai korrektség” nyelvi vetületét az ún. „korrekt nyelvhasználatot”, szerinte ez „végletekig vitt eufémizmus”, s a *cigány* szó helyett javasolt *romát* is ide sorolja, majd megállapítja: „A túlzott korrektség ugyanúgy kommunikációs zavarhoz vezet, mint az egyéb túlszabályosítás” (Balázs 2000: 23). Más helyütt árnyaltabban fogalmaz: – „ha egy szóhoz erős negatív konnotáció tapadt, a jóakarát azt diktálja, hogy azt ne használjuk. Ezért nem mondjuk a szlovákokra, hogy tótok, a románokra, hogy oláhok. S ha a romák azt kívánják, nem használjuk a cigány szót se többé. Azonban tudni kell, hogy ez a 'nyelvtisztítás' sehova sem vezet, minden szóhoz, szókapcsolathoz újabb és újabb konnotációk tapadnak – és nincs megállás” (Balázs 2001: 114). Én attól tartok, hogy egy idő után a *roma* szóra fog rátapadni negatív mellékjelentés, ennek már megvannak az első jelei (a tömegkommunikációban gyakorta megjelenő „roma lagzik” és „roma temetések” a rongyrazó, felesleges pénzkidobást juttatják leginkább az eszünkbe, a TV 2 botrányos Bazi nagy roma lakzi című műsora is a *roma* presztízsének csökkenését jelzi). A hivatalos nyelvhasználatban megfigyelhető az a törekvés, hogy se a *cigány*, se a *roma* szó ne szerepeljen negatív értelmű szövegek környezetben. 1990 óta hivatalos közleményekben nem használható a „cigánybűnözés” kifejezés (Kiss 1995: 191) azzal az indoklással, hogy a bűnözést nem lehet az etnikumhoz kötni. Megjelent helyette az eufémisztikus, Kuncze Gábor belügyminiszternek tulajdonított „megélhetési bűnözés” formula, amelynek etnikai vonatkozásai továbbra is nyilvánvalók (a szókapcsolat karrierjét jelzi a mintájára megalkotott „megélhetési politikus”). A *cigány* vagy *roma* rendőrségi körözésekben szintén nem használható. A kisebbségi ombudsman állásfoglalása szerint a személyleírásokban a *cigány* vagy *roma* nevet más, sértő kifejezésekkel sem lehet helyettesíteni. Felváltva kell alkalmazni a jelzőket – például azt, hogy sötét, barna vagy kreol bőrű – , így érhető el, hogy egyetlen szó sem váljon a cigánysággal azonosítható fogalommal (Tóth 2002: 190). Ez a törekvés nagyon nehezen megvalósítható: az esetek túlnyomó többségében az ajánlott jelzős szerkezetekből kikövetkeztethető az etnikai eredet. Mindez azt bizonyítja, hogy nem elég a nevet megváltoztatni, pontosabban nemcsak a nevet kell megváltoztatni, hanem a név mögötti társadalmi valóságot is. Erre utal egy következő dél-afrikai vicc. A tanár összehívja a gyerekeket és közli, hogy ezután tilos használni a „fehér” és „fekete” szavakat, mindenki egységesen „kék” lesz, majd folytatja: Sorakozó! Világoskékek előre, sötétkékek hátra!

IRODALOM

- BALÁZS Géza (2000): Nyelvpolitika – nyelvvédelem. Eszmék, jogi törekvések, mozgalmak, szimbólumok. (Balázs-Voigt szerk.) *Jeles jogok – jogos jelek*. Szemiotikai Társaság: Bp.
- BÁRCZI Géza (1991): *Magyar szófejtő szótár*. Trezor kiadó: Budapest.
- CSÁSZÁR Ivett (2003): Rasszizmus, előítéletek, intolerancia. <http://www.amarodrom.hu>
- DÉLVIDÉKI S. Attila (2000): Kossuth vagy Sztratiurovics (...) *Kapu*, 2000 / 3. 36–47. 1.
- DONGA György (1998): Anglia. (Hidasi Judit szerk.) Szavak, jelek, szokások. Windsor Kiadó: Budapest. 35–46.
- ECSEDY Ildikó (1987): *A kínai állam kezdetei*. Akadémiai Kiadó: Budapest.
- ESCHBACH-SZABO, Viktoria (2001): Das Fremde auf den fernen japanischen Inseln. (herausgeben for Jostes, B.-Trabant, J.) *Fremdes in fremden Sprachen*. München: Wilhelm Fink Verlag. 205–228.
- FODOR István (1999): *A világ nyelvei*. Akadémiai Kiadó: Budapest.
- FONT Mária: Oroszország, Ukrajna, Rusz? *História*, 1994 / 7. 3–7. 1.
- FORRAY R. Katalin (2000): *Romológia – ciganológia*. Dialóg Campus Kiadó: Budapest-Pécs.
- GRÉTSY-KOVALOVSKY szerk. (1985): *Nyelvművelő kézikönyv I-II*. Akadémiai Kiadó: Budapest.
- GUDYKUNST–KIM (1997): *Communication with Strangers*. Boston: Mc Graw Hill.
- GYIVICSÁN Anna (1999): *A magyarországi szlovákok*. Útmutató Kiadó: Budapest.
- HILL, Richard (1999): *Mi, európaiak*. Geomédia Szakkönyvek: Budapest.
- HONG, Chon-hui (1993): *Ilbonun Hanguk jokszarul ve pitturo karucshilka?* (Japán miért eltorzítva tanítja a koreai történelmet?). Seoul. Koreai nyelven.

KÜLKERESKEDELMI FŐISKOLAI FÜZETEK, 12.

- HAVAS Gábor (2001): Cigányok, szociológiai kutatások tükrében. (Glatz F. szerk.) *Cigányok Magyarországon*. Akadémiai Kiadó: Budapest.
- HIDASI Judit (1999): *Nyelvek és kultúrák az Európai Unióban* (kézirat)
- HORVÁTH László (1997): Az albánok eredete. *História*, 1997 / 7. 5. l.
- KISS Jenő (1995): *Társadalom és nyelvhasználat*. Nemzeti Tankönyvkiadó: Budapest.
- KISZELY István (1984): *A föld népei*. Gondolat: Budapest.
- KONCEVICS, L. R. (2001): Isztorija nazvanyija Koreji. *Korejevegyenyije*. Muravej-gajd: Moszkva.
- KOVAČ, Dušan (2001): *Szlovákia története*. Kaligram: Pozsony.
- KOVATS, Martin (2003): *A romaügy politikai kialakulása Magyarországon*. Budapest.
- KÖPECZI Béla szerk. (1986): *Erdély története I.* Akadémiai Kiadó: Budapest.
- KÖVÁGÓ László (1981): *Nemzetiségek a mai Magyarországon*. Kossuth Kiadó: Budapest.
- LENGYEL László (1998): *A rendszerváltó elit tündöklése és bukása*. Gondolat: Budapest.
- MARGALITS Ede (é.n.): *Magyar szólások és közmondások*. Merényi Könyvkiadó: Budapest.
- MURÁDIN László (1995): A magyar-román kétnyelvűség zavarai a közigazgatásban. *Kétnyelvűség*. Budapest, 1995 / 2. 21–23.
- NIEDERHAUSER Emil (1998): A felemás nemzet. *História*, 1998. dec. 5. 78–81. l.
- NYOMÁRKAY István (1997): A szerbhorvát nyelvkérdés. *Magyar Nyelvőr*. 1997. április-június. 204–212.
- OSVÁTH Gábor (2000): Névadás és politika összefüggései Koreában (Hajdú M. szerk.) *Köszöntő Fodor István 80. születésnapjára*. ELTE és Magyar Nyelvtudományi Társaság: Budapest. 23–26.
- PAPP Ferenc (1979): *Könyv az orosz nyelvről*. Gondolat: Budapest.
- PAPP Gyula (2000): A beás (teknővájó) cigányok újlatin nyelve. (Forray K. szerk.) *Romológia - ciganológia*. Dialóg Campus Kiadó: Budapest. 207–220.
- PÉTER Mihály (1991): *A nyelvi érzelm kifejezés eszközei*. Tankönyvkiadó: Budapest.
- ROMANO RÁCZ Sándor: Cigány vagy roma? *Népszabadság*, 1997. április 25. 12.
- ROT Sándor (1989): A magyar-ukrán nyelvi kölcsönhatás. (Balázs J. szerk.) *Nyelvünk a Duna-tájon*. Tankönyvkiadó: Budapest. 351–385.
- ROSTOVÁNYI Zsolt (2002): Nemzeti eszmék és folyamatok az iszlám világban. (Balogh András–Rostoványi Zsolt–Búr Gábor–Anderle Ádám szerl.) *Nemzet és nacionalizmus. Ázsia, Afrika, Latin-Amerika*. Korona Könyvkiadó: Budapest. 19–156.
- SKORBATYUK, Ivan, D. (1996): Korean Language and Korean Unification. *Korean Language Education. Vol. 7*. The International Association for Language Education: Seoul.
- SZEGŐ László (1983): A cigány nyelv (Szegő L. szerk.) *Cigányok - honnét jöttek, merre tartanak?* Kozmosz Könyvek: Budapest. 58–81.
- SZILÁGYI Ákos (2002): Két globalizáció Magyarországon. (Kovács János Mátyás szerk.) *A zárva várt Nyugat*. Sík Kiadó: Budapest. 27–65.
- TER-MINASOVA, Svetlana Grigoryevna (1994): Language as a Tool of Culture. Ed. by David Marsh and Liisa Salo-Lee) *Europe on the Move*. Proceedings of the 1994 SIETAR Europa Symposium. University of Jyväskylä. 149–153.
- TOMKA Miklós (1983): A cigányok története (Szegő L. szerk.) *Cigányok - honnét jöttek, merre tartanak?* Kozmosz Könyvek: Budapest, 46–57.
- TOMPA József (1976): *Anyanyelvi olvasókönyv*. Gondolat: Budapest.
- TÓTH Szergej (1991): A szovjet birodalmi nyelv. *Aetas*. 1991 / 1. Szeged. 3–25
- TÓTH Szergej (2001): A totalitarizmus logikája: birtokolni a toponimákat. *Színes eszmék nem alszanak. Szépe György 70 éves. II. köt.* Lingua Franca Csoport: Pécs. 276–284.
- TÓTH Szergej (2002): Nyelvi hamisítások. (Fóris-Kárpáti-Szücs szerk.) *A nyelv nevelő szerepe*. Lingua Franca Csoport: Pécs. 188–194.
- VÁCZY Péter: Hogyan lett Moráviából „Nagy Morva”? *História*, 1986 / 1. 14–17.
- VÉKONY Gábor (1989): *Dákok, rómaiak, románok*. Akadémiai Kiadó: Budapest.

OSVÁTH G.: ORSZÁG- ÉS NÉPNEVEK PROBLÉMÁI ...

- WAGNER, Helmut (2001): The German Minority in Poland. *Proceedings of the 1st International Conference: Korea and Central and Eastern Europe; Prague, 2001*. The Korean Association of East European and Balkan Studies. Hankuk University of Foreign Studies: Seoul. 73–81.
- WLACHOVSKY, Karol (1999): Bor és kultúra... *Korunk*, 1991/1. 21–25.
- ZÁDORI Zsolt: Megszámolhatóság kontra megszámlálhatóság. *Beszélő*. 2000. március. 8–18.
- ZÁVODSZKY Géza (2001): *Történelem a középiskolák számára III*. Nemzeti Tankönyvkiadó: Budapest.
- ZSEBŐK Csaba (2002): Macedónok a XX. században. *Kisebbségkutatás*. 2202/1. 121–130.